

Afscheid Boterman als hoogleraar Geschiedenis

'Inspirerend docent gefascineerd door donkere kant Duitse cultuur'

[Achtergrond](#) - 8 februari 2013 - Auteur: Marja Verburg

Met zijn college 'Cultuur als macht in het Derde Rijk' nam Frits Boterman gisteren afscheid als hoogleraar moderne geschiedenis van Duitsland aan de Universiteit van Amsterdam. De man die eind jaren tachtig als oudste aio van Nederland aan zijn promotie begon, zette vanaf de jaren negentig het onderzoek over Duitsland in Nederland op de kaart.

"Frits Boterman heeft een voorliefde voor de donkere kanten van de Duitse intellectuele geschiedenis", zegt Krijn Thijs, wetenschappelijk medewerker van het Duitsland Instituut Amsterdam, met een glimlach als hem een typering van Frits Boterman wordt gevraagd.

Die fascinatie vindt ook Niek van Sas opvallend. Hij spreekt als hoofd van de Capaciteitsgroep Geschiedenis van de UvA de scheidende hoogleraar na zijn afscheidscollege toe. "In je boeken lees ik over cultuurpessimisten, randintellectuelen en *Einzelgänger*. Je hebt een voorliefde voor gekwelde geesten en getroubleerde genieën. Maar dat ben je zelf allemaal helemaal niet."

Cultuur als macht in het Derde Rijk

Botermans fascinatie voor de donkere kanten van Duitse intellectuelen en kunstenaars is in het uur daarvoor uitgebreid aan bod gekomen. In een volle aula van de UvA [spreekt hij over cultuur als macht in het Derde Rijk](#). Als het gaat om Hitler en het nazisme is de vraag vaak hoe een cultureel hoogwaardig land als Duitsland, het land van dichters en denkers, kon vervallen tot de barbarij van de Tweede Wereldoorlog. "Maar de vraag is: wat hebben Duitse cultuur en intellectuelen bijgedragen aan de massamoord van miljoenen joden?" opent Frits Boterman zijn afscheidscollege.

Hij schetst het beeld van een land dat al sinds 1800 worstelt met zijn identiteit. Daarbij speelt cultuur steeds weer een belangrijke rol. Zo bleven in Duitsland idealen uit de Romantiek - "mytisch denken, natuur, cultuur als innerlijke beweging" - belangrijk, terwijl de Verlichtingstraditie, die elders in Europa opgang maakte, grotendeels werd afgestoten. Ook vormde Duitslands positie in het

midden van Europa steeds weer een probleem, legt Boterman uit.

Herkenning

Toen Hitler aan de macht kwam op 30 januari 1933, kwam aan de onzekerheid en armoede van de Weimarrepubliek en de economische crisis een einde. Nu vinden we de beelden die Hitler schetste weerzinwekkend, zegt Boterman, maar toen herkenden veel Duitsers zich daarin: de afkeer van het Westen, het superioriteitsgevoel ten opzichte van het Oosten, het willen voorkomen van een herhaling van de Eerste Wereldoorlog, de schuld die joden en bolsjewisten kregen voor het ondermijnen van de natie. Het waren studenten en hoogleraren die in mei 1933 de boekverbranding op de Opernplatz in Berlijn organiseerden, houdt Boterman zijn publiek voor. “Artsen hielpen mee aan de biopolitieke wetten. Historici, kunsthistorici en archeologen deden aan *Ostraumforschung* in dienst van het regime.”

Veel kunstenaars en academici liepen achter Hitler aan omdat ze op zoek waren naar een nieuw perspectief na de crisis van de jaren twintig, verklaart Boterman. Daarbij speelde ook een rol dat het Derde Rijk niet direct een totalitaire staat was. “Hitler was afhankelijk van omstandigheden, zijn regime kreeg pas na 1939 een totalitair karakter.” Sommige intellectuelen waren verblind door Hitlers charisma. Daarnaast zagen academici en kunstenaars zichzelf meestal als boven de partijen staand. “Ze waren gevormd door de discrepantie tussen ideeën en werkelijkheid. Veel van hun ideeën liepen parallel aan het nazisme.” Bij een deel van hen speelden ook eigenbelang, ambitie en geldelijk gewin een rol. Dat joden werden weggevoerd, werd stilzwijgend geaccepteerd of zelfs toegejuicht. “De opengevallen plaatsen werden ingenomen.”

Toegankelijk en streng

CV Frits Boterman (1948)

- Jaren '60: Geschiedenisstudie in Amsterdam
- Daarna docent geschiedenis middelbare school
- Eind jaren '80 oudste aio van Nederland
- 1992 promotie over Oswald Spengler bij Maarten Brands
- 1999: Hoogleraar Nederlands-Duitse betrekkingen, Groningen
- 2003: Hoogleraar moderne geschiedenis van Duitsland na 1750, Amsterdam

Boterman toont zich in de Aula de begenadigd spreker en motiverend docent die iedereen die met hem werkt in hem roemt. Scherp, enthousiast, toegankelijk en inspirerend, noemen studenten, promovendi en collega's hem. Het college 'Kwaad en geweld in de 20e eeuw' dat hij de afgelopen jaren gaf, was zeer populair, zegt

Clara van de Wiel, naar eigen zeggen de laatste student die nu bij hem afstudeert. “Boterman bedacht op het kathedertijdens colleges nieuwe dingen”, weet ze van hem. “Dan kreeg hij een nieuw inzicht terwijl hij les gaf.”

De hoogleraar is echter ook streng en vasthoudend, een typische schoolmeester in de goede zin van het woord, zegt historicus en collega Willem Melching. “Tijdens zijn colleges schuwde hij het gebruik van moeilijke woorden niet en noemde hij graag schrijvers waar studenten nog nooit van gehoord hadden.” Thijs: “Hij vindt het leuk om te horen wat een ander te zeggen heeft maar hij houdt wel vast aan wat hij vindt.”

Amsterdamse biotoop

Publicaties onder meer:

- 'Terug naar Berlijn. Duitsland na de val van de Muur' (1999)
- 'Moderne geschiedenis van Duitsland, 1800-heden' (2005)
- 'Duitse dichters en denkers. Het belang van cultuur in de moderne Duitse geschiedenis' (2008)
- 'Cultuur als macht. Cultuurgeschiedenis van Duitsland 1800-heden' (verschijnt in mei 2013)

Opvallend is dat de hoogleraar moderne Duitse geschiedenis zelf nauwelijks in Duitsland komt, zeggen Melching en Van Sas. Zij schetsen hem als een echte Amsterdammer, die zijn “favoriete biotoop” zo min mogelijk verlaat. “Toen ik vroeger reisjes naar Duitsland organiseerde voor studenten, had je altijd een smoes klaar waarom je niet mee kon”, spreekt Melching Boterman na afloop van zijn afscheidscollege toe. “Het was geen heimwee, want je ging wel op vakantie naar Italië.” Melching houdt het op de wens om de objectiviteit niet in gevaar te brengen. “Geen verbroedering met het onderzoeksobject”, zegt hij met een brede lach.

Toch was Boterman wel degelijk onlangs in Berlijn, weet Van de Wiel. “Ik geloof dat het voor het eerst in 20 jaar was. Ik heb hem tips gegeven over waar hij heen moest. Hij ging vroeger wel naar Berlijn, toen Armando daar zat. Dan was hij dus in het Westen van de stad. Nu heeft hij Oost-Berlijn ontdekt. Hij vond de treinreis maar lang duren, zei hij, maar toen hij er was vond hij het fantastisch.”

Geest van de val van de Muur

Boterman heeft een belangrijke rol gespeeld voor het onderzoek over Duitsland in Nederland. “Het is mede aan hem te danken dat dat nu stevig op de kaart staat”, aldus Melching. “Hij was een van de eersten die zich fulltime bezighield met

Duitsland in de voetsporen van zijn leermeester Maarten Brands.” Door zijn toedoen, en door dat van collega’s als Arnold Labrie, Patrick Dassen en ook Melching zelf, werd het kleine groepje dat onderzoek naar Duitsland deed vanaf de jaren negentig verbreed, door de studenten en promovendi die hij opleidde. Ook zorgde hij met publicaties in bijvoorbeeld NRC en de Volkskrant voor “wetenschappelijk verantwoorde popularisering” van zijn vak, aldus Melching.

Botermans fascinatie voor Duitsland is te verklaren uit zijn achtergrond, zeggen zijn collega’s. Je ziet het ook aan de eerste versie van zijn handboek over de moderne Duitse geschiedenis uit 1996, meent Thijs. “Boterman is van 1948. Hij is met een anti-Duits beeld opgegroeid. In 1990 waren die geesten getemd. Zijn handboek is geschreven in de geest van de val van de Muur. De Duitse kwesties als de eenheid en het probleem van de dictatuur waren in 1990 opgelost. Daar vertelt hij in zijn boek naar toe. Maar de Duitse geschiedenis was toen niet afgelopen. Het ging daarna verder: de crisis van de verzorgingsstaat, de Europese eenwording, de immigratieproblematiek, de veranderende politieke cultuur.” Mede daarom publiceerde Boterman in 2005 een geactualiseerde versie van zijn handboek. Het wordt tot de dag van vandaag gebruikt, zegt Thijs. “Je trekt het standaard uit de kast, ik zelf ook.”

Roken

Wat in de verhalen over Boterman ook steeds weer naar voren komt, is zijn rookgedrag. “Een bleke man die met een sjekkie in zijn hand zijn boeken aanprijst”, beschrijft Melching de foto die in de werken van de hoogleraar staat gedrukt. Degenen die in de jaren negentig en de jaren nul bij hem studeerden, beginnen direct over hoe blauw het altijd stond in zijn kamer op de faculteit in het PC Hoofthuis. Studenten die zelf niet rookten, waren blij als hij het raam openzette. Anderen vertellen nostalgisch over hoe ze samen met Boterman een sigaret opstaken bij de bespreking van hun scriptie.

Uiteindelijk moest Boterman het roken in zijn kamer na een lange strijd opgeven, vertelt Van de Wiel. “Ik geloof dat er zelfs door de faculteit gedreigd is om hem uit het PC Hoofthuis te zetten”, zegt ze. “Sindsdien staat hij om de drie kwartier buiten met zijn sigaret.”

Marja Verburg studeerde in de jaren negentig Geschiedenis aan de UvA en schreef haar afstudeerscriptie bij Frits Boterman.

Artikel: <https://duitslandinstituut.nl/artikel/57/afscheid-boterman-als-hoogleraar-geschiedenis>